

Askersunds kommun

Norconsult

Klockarebacken

Kulturmiljöutredning och konsekvensbedömning

2025-02-17

Omslagsbild: Klockarebacken till höger och Askersunds landskyrka till vänster.

Klockarebacken kulturmiljöutredning och konsekvensbedömning

Datum: 2025-02-17

Beställare: Askersunds kommun

Beställarens representant: Ellen Eriksson

Konsult: Norconsult Sverige AB

Box 8774

402 76 Göteborg

Uppdragsledare: Mikael Hamnerman

Teknikansvarig: Jenny Göthberg

Handläggare: Lovisa Orvarsson, Samuel Björklund

Uppdragsnr: 1093168

Bilder: Norconsult Sverige AB där inget annat anges

Allmänt kartmaterial: ©Lantmäteriet

Innehållsförteckning

1 Inledning	5
1.1 Bakgrund	5
1.2 Uppdrag och syfte	5
1.3 Medverkande.....	5
1.4 Rapportens upplägg	5
1.5 Metodik.....	5
1.6 Kulturmiljö och kulturhistoriskt värde	5
2 Läge och förutsättningar	6
2.1 Omfattning och avgränsning.....	6
2.2 Planeringsförutsättningar.....	6
2.3 Lagskydd	6
3 Riksintresset för kulturmiljövården	7
3.1 Askersund T 4a.....	7
4 Planområdet	8
5 Planförslaget	9
6 Stråk vyer och siktlinjer	10
7 Kulturmiljöanalys	12
7.1 Bebyggelse	12
7.2 Fornlämningar.....	13
8. Konsekvensbedömning	14
8.1 Analys av förslagets påverkan på riksintresset	14
8.2 Analys av förslagets påverkan på fornlämningen	14
8.3 Rekommendationer	14
Källförteckning	15
Litteratur.....	15
Digitala källor	15

Figur 1. Karta över Askersund med tänkt planområde markerat i rött. Planområdet är beläget strax söder om Askersunds landskyrka med begravningsplats. Begravningsplatsen är markerad med tjockare streckad linje.

1 Inledning

1.1 Bakgrund

Askersunds kommun har för avsikt att ta fram en ny detaljplan för del av Klockarebacken 1:12. Syftet är att ändra gällande markanvändning så att den överensstämmer med nuvarande användning av platsen samt att möjliggöra en sammanbyggnad av de norra och mittersta huskropparna.

Planförslaget omfattar en mindre del av fastigheten Klockarebacken 1:12 som idag är bebyggd med i huvudsak tre byggnadskroppar, en huvudbyggnad och två flygellängor, varav huvudbyggnaden sedan tidigare är sammanbyggd med den södra byggnadskroppen via en lägre glasveranda. Sammanbyggnaden av de två byggnadskropparna har tidigare beviljats bygglov. Den del av fastigheten som berörs av planförslaget omfattas enligt lantmäteriet inte av den begravningsplats som omgärdar den intilliggande kyrkan.

Planområdet är beläget väster om Askersunds stad och den aktuella fastigheten angränsar i väster till riksväg 50. Norr om fastigheten passerar Södra infarten och strax norr om den finns bensinstation, hotell, restaurang och padelhall.

Norconsult har på uppdrag av Askersunds kommun, genom planarkitekt Ellen Eriksson, tagit fram föreliggande kulturmiljöutredning.

1.2 Uppdrag och syfte

Askersunds kommun har bedömt att en kulturmiljöutredning är nödvändig för att säkerställa ett tillräckligt kunskapsunderlag avseende kulturmiljö i planprocessen. Det främsta motivet är att utreda planförslagets påverkan på riksintresset för kulturmiljövård Askersund (T 4a) och fornlämningen L1982:8620 inom vilka berört planområde ligger. Syftet med kulturmiljöutredningen är att beskriva befintliga kulturvärden inom och angränsande till det aktuella planområdet. Kulturmiljöutredningen bygger på redan framställt material, ytterligare arkivstudier har inte gjorts inom ramen för uppdraget.

1.3 Medverkande

Arbetet har utförts av bebyggelseantikvarie Mikael Hammerman (uppdragsledare), byggnadsantikvarie Lovisa Orvarsson, landskapsantikvarie Jenny Göthberg och arkeolog Samuel Björklund under januari till februari 2025.

1.4 Rapportens upplägg

Rapporten inleds med planeringsförutsättningar och lagskydd, sedan följer en kortare historik och karaktärisering av riksintresseområdet och planområdet. Efter det beskrivs siktlinjer, stråk och vyer samt bebyggelsen i en kulturmiljöanalys. Utifrån det analyseras planförslagets påverkan

Figur 2. Det aktuella planområdet markerat med rött, kartbild tillhandahållen av Askersunds kommun inom ramen för uppdraget.

på riksintresset och fornlämningen, följt av rekommendationer för hur områdets kulturvärden kan tas tillvara och mildra påverkan på riksintresset för kulturmiljövård.

Fotografier i rapporten är tagna av Norconsult.

1.5 Metodik

Kulturmiljöanalysen tar stöd i Riksantikvarieämbetets Plattform för kulturhistorisk värdering och urval.

Enligt Plan- och bygglagen ska bebyggelse och byggnadsverk utformas på ett sätt som är lämpligt med hänsyn till stads- och landskapsbilden samt natur- och kulturvärdena på platsen. Särskilda historiska och kulturhistoriska värden ska skyddas. Hänsyn och allmän varsamhet kan uppnås genom planens och tillkommande bebyggelses eller anläggningars utformning. Varsamhet och skydd av identifierade kulturhistoriska värden kan särskilt regleras genom planbestämmelser. Bedömning av påverkan på riksintresset för kulturmiljövård görs med

stöd av riksantikvarieämbetets handbok för kulturmiljövårdens riksintressen.

1.6 Kulturmiljö och kulturhistoriskt värde

Med kulturmiljö menas av människan påverkade spår i landskapet från historiska skeenden och processer som lett fram till dagens landskap. Människors förutsättningar, verksamheter, estetiska ideal, tekniska förutsättningar och livsmönster under olika tider kan följas i bebyggelsekultur och landskapets fysiska strukturer, samband och rörelsemönster. Det kan gälla allt från enskilda objekt till större sammanhängande landskapsavsnitt eller bebyggelsemiljöer, och tidsmässigt spänna från förhistoriska lämningar till dagens bebyggelsemönster.

Med kulturhistoriskt värde menas de "möjligheter materiella och immateriella företeelser kan ge vad gäller att inhämta och förmedla kunskaper om och förståelse av olika skeenden och sammanhang – samt därigenom människors livsvillkor i skilda tider, inklusive de förhållanden som råder idag".

2 Läge och förutsättningar

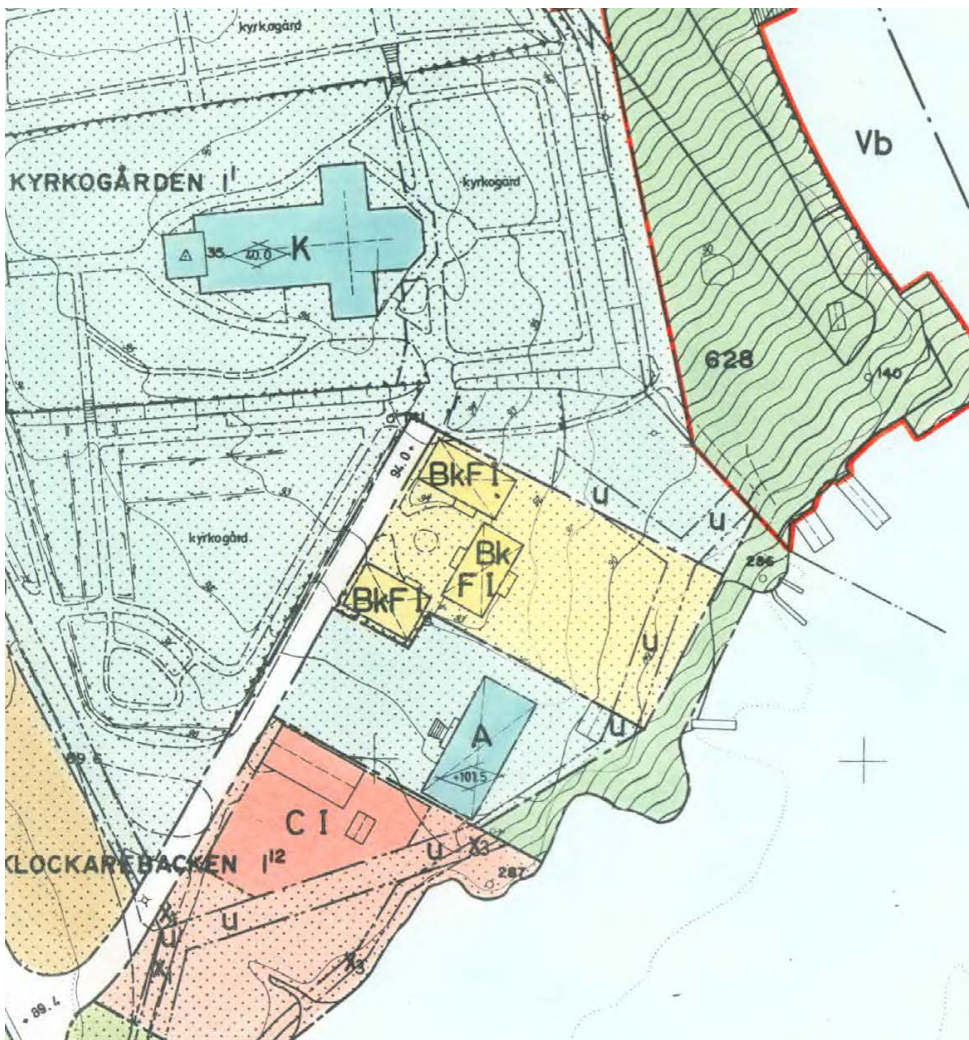
2.1 Omfattning och avgränsning

Kulturmiljöutredningens avgränsning utgörs i första hand av planområdet. För att kunna utreda planområdets helhet behöver det placeras i en kontext och därför omfattar kulturmiljöutredningen i huvudsak även riksintresset för kulturmiljövård och till viss del planområdets närmsta omgivning. Riksintresset som omfattar ett större område beskrivs övergripande och presenteras tillsammans med vyer och siktlinjer.

2.2 Planeringsförutsättningar

2.2.1 Översiktsplan

Den gällande översiktsplanen för Askersunds kommun antogs 29 februari 2016 och gäller till 2025, en ny översiktsplan håller därför i nuläget på att tas fram. Den nu gällande översiktsplanen anger bland annat hur kulturmiljön ska tillvaratas och att hänsyn ska tas till kommunens stadslivsmanifest. Den fördjupade översiktsplanen för Norra Vättern vann laga kraft 22 december 2022.

Figur 3. Utdrag ur nu gällande detaljplan.

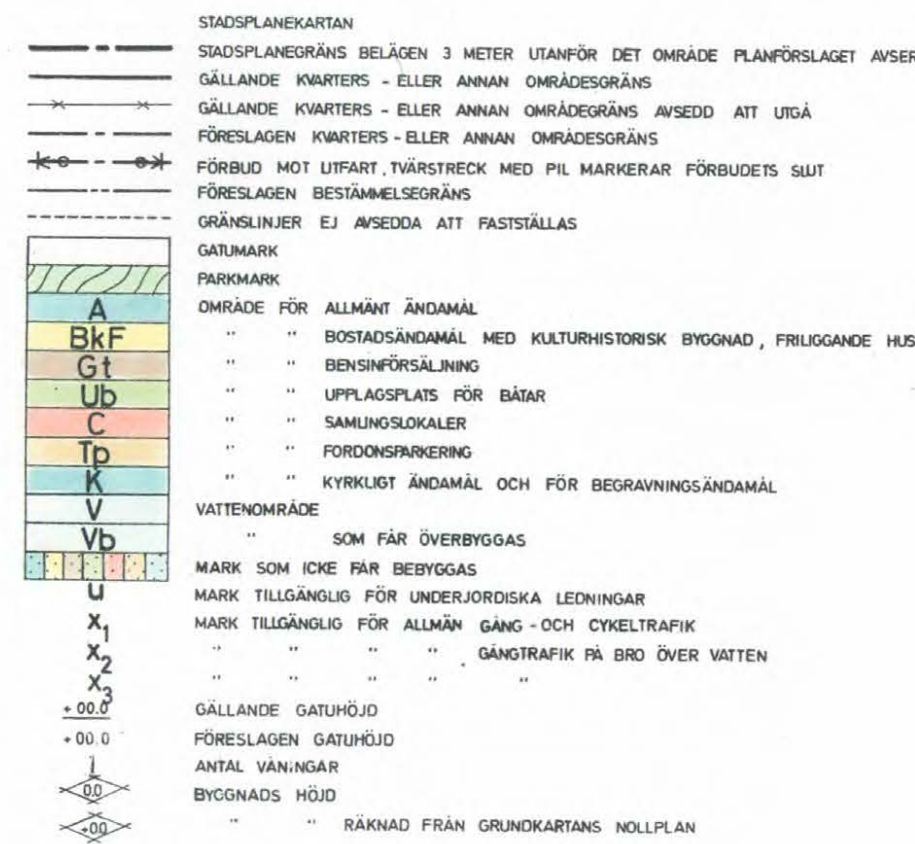
2.2.2 Gällande stadsplan

Askersunds kommun och Sydnärkes byggförvaltning antog 28 mars 2011 ett Stadslivsmanifest för Askersunds stad. Stadslivsmanifestet anger en intention för bland annat nybyggnation och bevarande av befintlig bebyggelse och berör i huvudsak stadskärnan men även det aktuella planområdets omfattas. I stadslivsmanifestet anges under rubriken Arkitektur att:

Askersund är en småskalig stad och ska så förbli. Det är viktigt att inte bygga högre än två till tre våningar. Vid byggnation ska alltid rustika material användas så långt det går, gärna trä, lera och sten. I Askersund bygger vi hus som har ett tydligt tak med en takvinkel mellan 22-40 grader, som gärna har en tydlig takfot. All typ av utsmyckning på byggnader, i form av snickarglädje eller annan ornamentik är att föredra. (Stadslivsmanifest Askersund, s. 8)

2.2.3 Gällande detaljplan

Planområdet omfattas sedan tidigare av en detaljplan antagen 17 december 1973. De berörda byggnaderna är belagda med planbestämmelserna BkF, bostadsändamål med kulturhistorisk byggnad, friliggande hus. Plan-

området omfattas också av prickad mark, dvs mark som enligt planbestämmelserna inte får bebyggas. Utifrån gällande planbestämmelser kan det förstås att byggnaderna är att betrakta som särskilt kulturhistoriskt värdefulla och därmed bör omfattas av 8 kap 13 § Plan- och bygglagen.

2.3 Lagskydd

2.3.1 Miljöbalken

Riksintressen för kulturmiljövård regleras i 3 kap. 6 § Miljöbalken. Bestämmelser ska tillämpas vid beslut om ändrad markanvändning. En åtgärd som berör ett riksintresse måste utformas så att den inte medför påtaglig skada på riksintresset.

Planområdet ligger inom riksintresse för kulturmiljövård Askersund (T 4a)

2.3.2 Kulturmiljölagen

Fornlämningar skyddas i 2 kap. Kulturmiljölagen (KML). Med fornlämningar menas "lämningar efter människors verksamhet under forna tider, som har tillkommit genom äldre tiders bruk och som är varaktigt övergivna". Lämningarna ska ha tillkommit före 1850. Även fornlämningar som inte är registrerade eller påträffade har automatiskt skydd av lagen och det är markägarens eller exploatörens ansvar att meddela länsstyrelsen om man påträffar fornlämning vid markarbeten. Det är förbjudet att utan tillstånd rubba, ta bort, gräva ut, täcka över samt genom bebyggelse, plantering eller på annat sätt ändra eller skada en fornlämning.

Planområdet ligger inom utbredningen för fornlämningen L1982:8620.

2.3.3 Plan- och bygglagen

Plan- och bygglagen (PBL) reglerar planläggningen av mark, vatten och byggande, samt avvägning mellan allmänna och enskilda intressen. Till de allmänna intressena hör kulturhistoriskt värdefull bebyggelse.

Plan- och bygglagen 2 kap 6 §

2 kap. Plan- och bygglagen reglerar de allmänna intressen som ska beaktas vid planläggning och lokalisering av bebyggelse. Enligt 6 § "ska bebyggelse och byggnadsverk utformas och placeras på den avsedda marken på ett sätt som är lämpligt med hänsyn till stads- och landskapsbilden, natur- och kulturvärden på platsen och intresset av en god helhetsverkan".

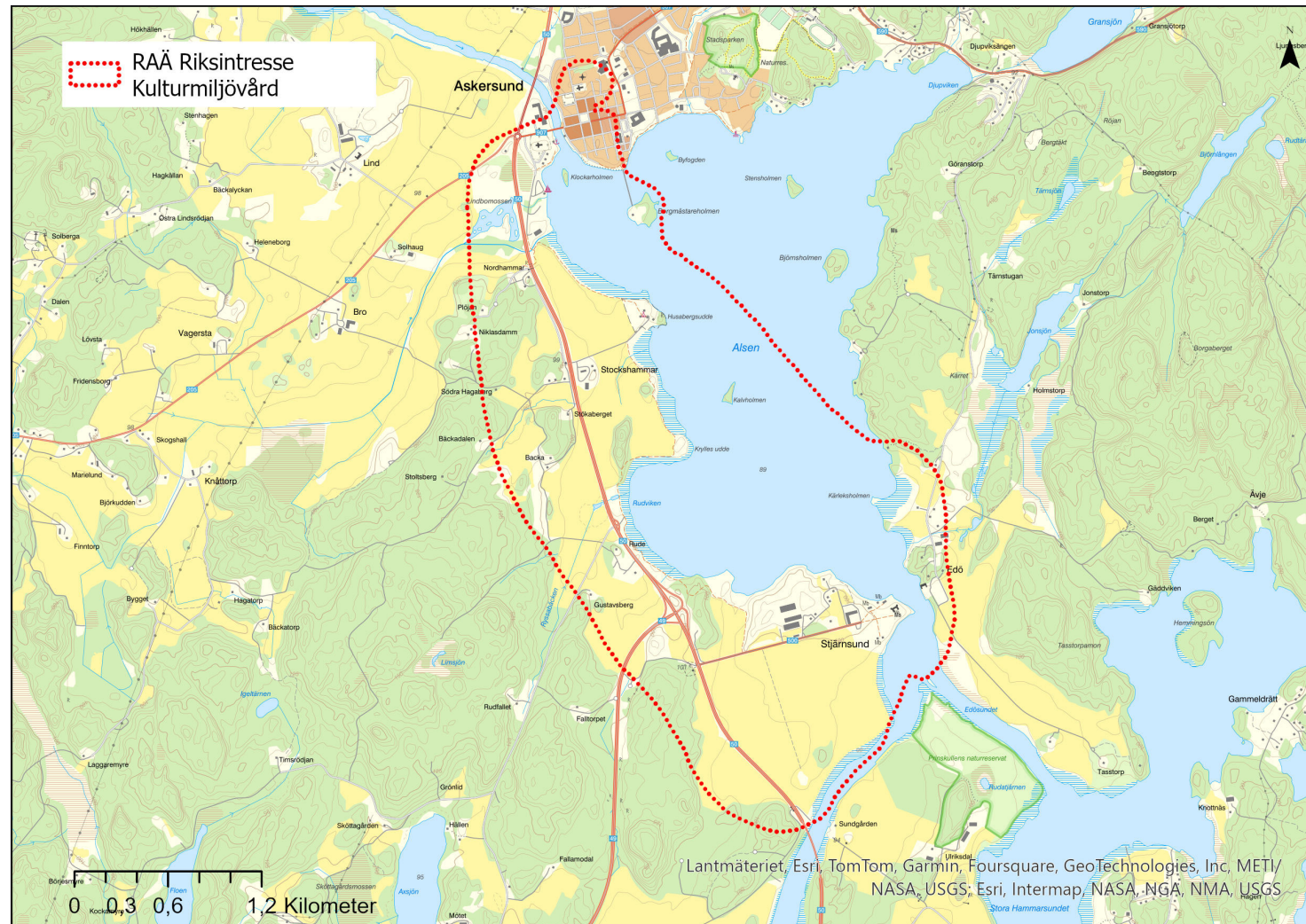
Plan- och bygglagen 8 kap 13 §

En byggnad som är särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt får inte förvanskas.

Plan- och bygglagen 8 kap 17 §

Ändring av en byggnad och flyttning av en byggnad ska utföras varsamt så att man tar hänsyn till byggnadens karaktärsdrag och tar till vara byggnadens tekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden.

3 Riksintresset för kulturmiljövården

Figur 4. Karta med riksintresse för kulturmiljövård Edö-Stjärnsund-Askersund markerat som ett enda sammanhängande område. Källa: Riksantikvarie-ämbetets öppna data 2025-01-09.

Det aktuella planområdet ligger inom riksintresse för kulturmiljövården, Askersund (T 4a). Den geografiska avgränsningen av riksintresseområdet omfattar i digitala karttjänster t ex tillhandahållna av Riksantikvarie-ämbetet och länsstyrelsen ett större område rörande både Askersunds stad samt Edö och Stjärnsund. Den antagna riksintressebeskrivningen (2022-12-15, uppdaterat 2023-01-12) delar upp riksintesseområdet i två, T 4a och T 4b där Askersund ges en egen textavgränsning och Edö-Stjärnsund en annan.

Det fördjupade underlaget Riksintressen, södra Örebro län föreslår en geografisk uppdelning av det ursprungligen sammanhängande geografiska området eftersom de två delarna av riksintresset framför allt har olika karaktär. Askersund är en utpräglad stadsmiljö och Edö-Stjärnsund är tillhör i huvudsak kategorin herrgårdsmiljöer.

Tillhörande riksintresset finns en fördjupning av riksintresseområdena i södra Örebro län, framtagen av Tyréns AB (2016) på uppdrag av Länsstyrelsen i Örebro län. Askersund kategoriseras i temat stads- och tätortsmiljöer. I bedömningen lyfts bland annat landskyrkan väster om staden, den glesare utkantsbebyggelsen och att staden direkt kantas av landsbygd men fokus ligger på stadskärnan och rutnätsplanen.

Följande beskrivning kommer att beröra Askersund i enlighet med det förslag till ny riksintresseavgränsning som presenteras i det fördjupade

Figur 5. Tjockare streckad linje utgör Länsstyrelsen i Örebro förslag till ny riksintresseavgränsning presenterat i riksintressefördjupningen (2016). De antagna motiv- och värdetexten rörande Askersund T 4a (2022) antas röra enbart detta område i enlighet då motiv- och värdetexterna stämmer överens med de föreslagna motiv- och värdetexterna i det fördjupade underlaget Riksintressen, södra Örebro län (2016). För resterande område gäller beskrivning för Edö-Stjärnsund T 4b. Den geografiska avgränsningen har dock ursprunglig utformning i länsstyrelsens geodatakatalog mm. Kartbild från Riksintressen, södra Örebro län (2016).

riksintresseunderlaget avseende T 4a. Även perspektiv från strax utanför riksintressets föreslagna gräns har tagits med i utredningen för att öka förståelsen för Askersund som stad och riksintresse. Övrig del av riksintressets nuvarande geografiska utbredning bedöms inte påverkas av planförslaget och en uppdelning av riksintressets motiv- och värdebeskrivning enligt tidigare framtaget förslag antogs redan 2022.

3.1 Askersund T 4a

Motivering:

Stadsmiljön Askersund, en typisk representant för de nygrundade städerna vid 1600-talets mitt.

Uttryck för riksintresset:

Askersunds gamla stadskärna med rätvinklig rutnätsplan från 1644, bevarad tomtstruktur, småskalig trästadsbebyggelse med stadsgårdar, glesare utkantsbebyggelse och inslag av institutionsbyggnader i sten och puts samt hamnmiljöer. Stadsförsamlingens kyrka och den stora landskyrkan väster om staden.

Askersund växte under medeltiden fram som handelsplats i det fördelaktiga läget vid norra delen av Vättern. Flera land- och vattenvägar passerade förbi området och gjorde det till en lämplig plats att utbyta varor. Framför allt järnhandeln var framstående på platsen eftersom Askersund har nära anslutning till en rik bergslagsbygd.

1643 fick Askersund stadsprivilegier och med detta kom även dåvarande stadsplaneideal att prägla platsen. Det karaktäristiska rutnätsmönstret som staden därefter inrättades i är fortfarande väl synligt.

1670 stod Askersunds nuvarande västra kyrka färdig strax utanför staden. Tegelkyrkan ersatte en tidigare nedbrunnen medeltida kyrka i trä. Kyrkan kallas idag för landskyrkan eftersom den vid stadgränsdragningen hamnade utanför det som blev staden Askersund. En stadskyrka byggdes därför på en höjd i norra delen av staden strax efter det att stora delar av Askersund brunnit ned 1776. Staden präglas i huvudsak av sin rutnätsplan med trä- och putsbebyggelse i två våningar. Byggnaderna är placerade i gatuliv med slutna innergårdar och ett centralt placerat torg finns där stadens mer monumentala bebyggelse finns. Direkt väster om centrala Askersund finns landskyrkan, det som tidigare var en skolbyggnad och nuvarande församlingshem. Väster om det området öppnar sig jordbrukslandskapet som tidigare nyttjades som odlingsmark av boende i Askersunds stad. Staden kantas av vatten och de båda delarna av Askersund knyts samman med en bro.

4 Planområdet

Figur 6. Planområdets bebyggelse sett från öster, den lägre tillbyggnaden till vänster i bild.

Det aktuella planområdet omfattas sedan tidigare av en detaljplan som anger byggnaderna inom området som kulturhistoriskt värdefulla, att byggnaderna ska vara fristående samt att marken runt om byggnaderna inte ytterligare får bebyggas. Planområdet består av en del av fastigheten Klockarebacken 1:12 och är i nuläget bebyggd med en trelängad gård. Planområdet är beläget i nordvästra delen av riksintresseområdet och tillhör visuellt inte den tätt bebyggda stadskärnan på andra sidan vattnet. Karaktären är av enklare och mer agrar sort med lägre röda

träbyggnader med vita knutar, spröjsade fönster, snickarglädje och sadeltak. Strax söder om planområdet finns en högest byggnad som tidigare nyttjats som skola, även den rödmålad med sadeltak. I övrigt präglas det lokala närområdet av kyrkan, kyrkogården, tidigare värds- hus, enstaka modernare bebyggelse, ett i västerut öppet jordbruks- landskap och i öster utsikten mot rutnätsstaden på andra sidan vattnet. Planområdet och den närmsta omgivningen representerar tydligt den agrara anknytning som Askersund har och har haft. Platsens bebyggel-

se har i huvudsak växt fram under 1800- och 1900-talet och är betydligt glesare placerad än den som vuxit fram i centrala Askersund. Därtill är byggnaderna idag individuellt placerade och inte sammanbyggda så som den mer karaktäristiska stadsbebyggelsen. Planområdets södra och västra byggnadskroppar har i senare tid byggts samman med en lägre del i glasverandakaraktär. Tillbyggnaden ansluter till de andra byggnaderna genom sin träpanel, de spröjsade fönstren samt byggnadens färgsättning.

5 Planförslaget

Planförslaget innebär att platsen bebyggs med en sammanlänkning mellan två befintliga huskroppar i enlighet med framtagna ritningar. Planförslaget förväntas därför innefatta att området för prickad mark ändras då den nuvarande detaljplanen inte medger tillbyggnader. Något nytt förslag till detaljplan finns inte presenterat i nuläget. Ritningen presenterar en tillbyggnad i två våningar med utvändigt spiraltrappa. En del med pyramid-format tak och en del med till synes plant eller svagt sluttande tak finns. Dörrar och fönster är av blandad utformning och tillbyggnadens material framgår inte av ritningarna. Fasadmaterialet framgår inte av ritningen men uppfattas som en blandning av stående panel och puts eller glas eller annat slätt material.

6 Stråk vyer och siktlinjer

Förbi Askersund går riksväg 50 och staden nås främst genom Södra infarten och Sundsbrogatan. Sundsbrogatan sträcker sig i öst-västlig riktning och utifrån den sträcker sig ett rutnät av vägar i norr och söder. Siktlinjerna är många tack vare den bevarade historiska stadskärnans rutnätsstruktur och de raka gatorna.

Torget är en central plats för att uppleva dessa siktlinjer där gator löper i alla väderstreck från torget. Utmärkande stråk är gatorna mot norr som presenterar kullen med vattentorn och stadskyrka i fonden, gatan i öst-västlig riktning som presenterar bron och landskyrkan i ena änden och vattnet i andra, samt gatorna söderut från torget som båda presenterar vattnet i bakgrunden. Torget är även en central plats för att ta del av den mer monumentala bebyggelsen i staden då den är placerad där.

Runt om Askersund ges tydlig bild av stadens nära förhållande till det omgivande vattnet. Längs vattnet finns ett promenadstråk som skapar en bild av den öppna sjön söder om vattnet, hamnen som ansluter staden till vattnet och sedan staden som växer från vattnet och hamnen över en kulle. Stråket presenterar även landskyrkan på sin höjd i väster och den nedanförliggande rödmålade bebyggelsen.

Från södra delen av Askersund löper en bro och brygga till Borgmästarholmen. Från holmen går det att överblicka Askersund som helhet från landskyrkan med omgivande bebyggelse i väster till de modernare delarna av staden i öster.

Planområdets synlighet inom de olika stråken och siktlinjerna i centrala Askersund är i huvudsak begränsad. Men framför allt från stråket runt staden, från landskyrkogården och från Sundsbron är området mycket synligt, i synnerhet när växtligheten som omger platsen saknar löv.

Figur 12. Karta med siktlinjer, vyer och viktiga platser för upplevelse av riksintresset. Numrerade cirklar är fotopunkter för figurena med motsvarande nummer på detta uppslag.

Figur 13. Planområdet sett från nordöst.

Figur 14. Planområdet sett från strandpromenaden.

Figur 15. Planområdet sett från andra sidan sundet.

Figur 16. Planområdet sett från bryggan till Borgmästarholmen.

7 Kulturmiljöanalys

7.1 Bebyggelse

Askersunds stadskärna karaktäriseras av sin täta trä- och putsbebyggelse som överlag är uppförda i två våningar vilket också utgör ett grundläggande uttryck för riksintresset. Direkt utanför centrala staden mot väster finns fristående uppförda byggnader av blandad ålder och karaktär. Där finns bland annat planområdets bebyggelse som till sin utformning tycks i huvudsak vara oförändrad, fränsett sammanbyggningen mellan de två huskropparna i väster och söder samt mindre ändringar och tillägg. Byggnaderna är lägre med tegeltäckt sadeltak, dekorativ takfot, rödfärgad locklistpanel och vitmålade spröjsade träfönster. Byggnaderna nyttjas idag av församlingen och eventuellt går den ursprungliga huvudbyggnadens historia tillbaka till åtminstone sent 1600-tal. En liknande placerad byggnad återkommer både på en karta från 1695 och i Suecia antiqua et hodierna från omkring år 1700, byggnaden kan dock vara ersatt.

Gårdens sammansättning som den är idag med tre i huvudsak fristående byggnadskroppar har tydliga belägg i kartmaterial från 1862–63. Samma plats nyttjats av klockaren redan 1695 enligt en upprättad karta, platsen har alltså en långtgående bakgrund som bostad eller annan funktionsbyggnad avsedd för arbetande inom kyrkan och församlingen. Det ökar även förståelsen för platsens namn, Klockarebacken, då ägorna varit avsedda för klockaren som hade en betydande roll inom den sakrala verksamheten.

Direkt intill planområdet finns den äldre skolbyggnaden som även den har en bibehållen äldre karaktär med rödmålad panel, sadeltak, dekorativ takfot och spröjsade fönster. Intill den finns lägre rödfärgade bruksbyggnader som är av modernare slag men smälter in i den lokala platsens karaktär genom sin utformning. Intill detta område ligger den äldre landskyrkan i tegel omgärdad av kyrkogården. Norr om detta område finns modernare bebyggelse i form av en tankstation, ett hotell, en padelhall och en något äldre butiks/restauranglokal. Väster om detta bebyggelseområde och planområdet öppnar sig åkrarna med träd i fonden. Bebyggelsen på denna sida av Askersund är inte lyfts särskilt som värdebärande för riksintresseområdet. Stadens anknytning till den agrara miljön nämns endast kort i det fördjupade underlaget för riksintresset, det påtalas bland annat att odlingsbygden tar vid direkt vid stadsgränsen vilket också bebyggelsens utformning och fristående placering vittnar om. Det inom närområdet som anges som värdebärande för riksintresset är landskyrkan. Till kyrkan kan dock anses höra den mindre miljö av byggnader som återfinns idag i den trelängade gården, och den före detta kyrkskolan. Byggnaderna är en del av den sammanhållna kyrkomiljön och omfattas geografiskt av riksintresseavgränsningen, även om de inte särskilt lyfts i beskrivningen.

Figur 17. Geometrisk avmätning, Askersunds socken Kyrkogården nr 1, upprättad 1695. Källa: Lantmäteriet historiska kartor.

Figur 18. Karta över frälshehemmanet Klockarebacken, upprättad 1862–63. Källa: Lantmäteriet historiska kartor.

Figur 19. Utdrag från Suecia antiqua et hodierna från omkring år 1700.

7.1.1 Att värna inom riksintresset

I den fördjupande riksintressebeskrivningen för riksintresset Askersund T 4a (2016) finns ett antal punkter återgivna nedan som beskriver de fysiska uttrycken för riksintresset. Dessa sammanfattar det som karaktäriserar området och ska värnas särskilt

- *Den rätvinkliga rutnätsplanen från 1643 som ger långa siktlinjer och utblickar mot sjön. Kvarterstrukturen med det centrala torget, gatunätet med två huvudinfarter från väst respektive nord.*
- *Torget som ursprunglig platsbildning för administration och handel. Monumental arkitektonisk prägel med flera av stadens äldsta byggnader tillkomna direkt efter branden 1776.*
- *Äldre småskalig trähusbebyggelse från sent 1700-tal och 1800-talet främst i stadens södra delar men även på spridda platser norrut innan berget. Här finns både större stadsgårdar och enklare bebyggelse som visar stadens sociala skiktning och funktion som handels och hantverksstad.*
- *Bebyggelsekaraktären med stadsgårdarnas bostadshus mot gatan och enklare uthus och hantverkslokaler kring den öppna gårdsplanen.*
- *Torgmiljöns mer monumentala utformning med klassicerande putsarkitektur från sent 1700-tal och 1800-tal som uppfördes för stadens administrativa förvaltning.*
- *Småskalig oreglerad trähusbebyggelse på berget som speglar det sena 1800-talets ännu rådande sociala skiftningar.*
- *De två kyrkorna som är landmärken från stadens två huvudepoker. Landskyrkan som byggdes i samband med stadens tillblivelse på 1600-talet och Stadskyrkan som blev nystarten efter 1700-talets stadsbrand.*

7.1.2 Att värna inom planområdet

Planområdet omfattar i huvudsak tre byggnader med gårdsplan, växtlighet och en lekpark.

- *De befintliga byggnadernas karaktär vad gäller utformning och placering i förhållande till varandra. Rödmålad locklistpanel, högsmala spröjsade träfönster, sadeltak med lertegel, profilerad och dekorativ takfot.*
- *En uppfattning om fristående placering av byggnaderna.*

7.2 Fornlämningar

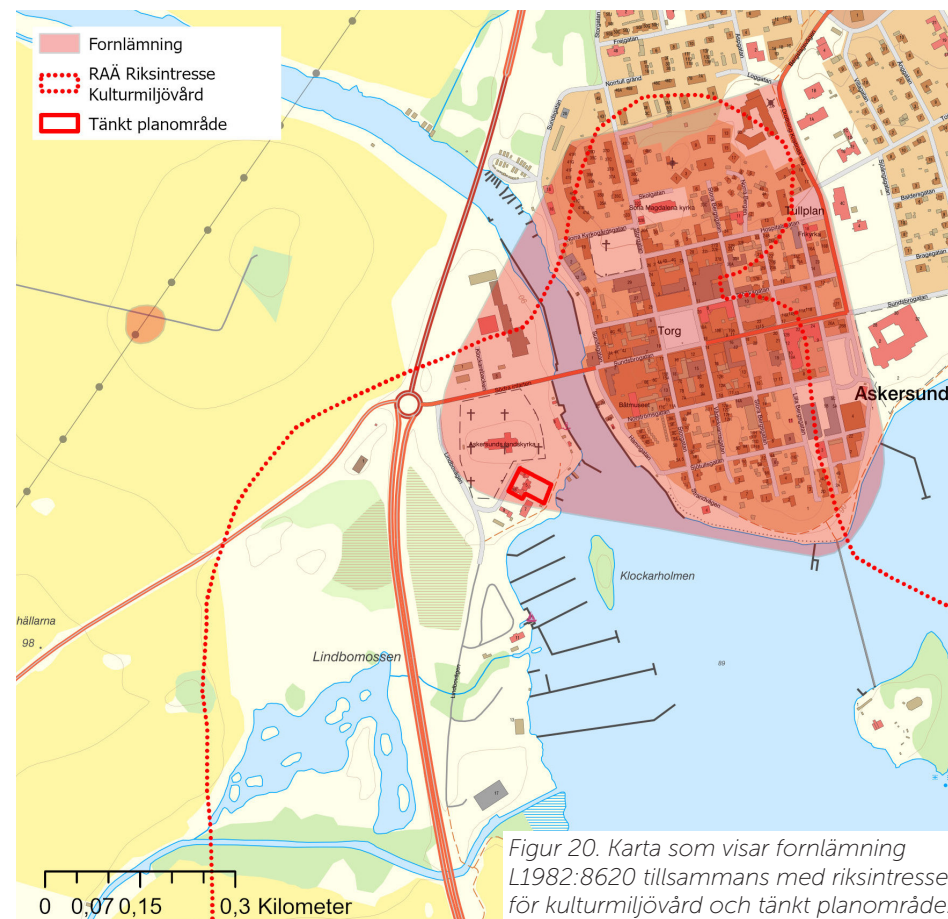
7.2.1 Stadslager

Planområdet ligger inom utbredningen för fornlämningen L1982:8620, det vill säga inom det område där kulturlager från den äldre staden kan förväntas påträffas. Fornlämningens utbredning är i första hand definierad utifrån stadens utbredning på historiska kartor från 1600- och 1700-talet men har också kompletterats utifrån resultaten av arkeologiska undersökningar. Staden låg på östra sidan av sundet, men fornlämningens utbredning omfattar även området runt Askersunds landskyrka som i sin äldsta form möjligen är från 1200-talet och belagd i äldre källor från

1314. År 1643 donerade drottning Christina Kronohemmanet Askersund, med Klockaregården jämte andra gårdar till grundandet av Askersunds stad. Christina Soop på Stjärnsund kom sedan år 1665 att byta till sig Klockarebacken för att ge mer plats för den nya kyrkan och kyrkogården.

År 2008 utförde Riksantikvarieämbetet en arkeologisk undersökning av mindre ytor inom planområdet som föranleddes av att en ledning skulle grävas ned på östra sidan av Klockaregården (UV Bergslagen, rapport 2009:6). I schakten påträffades ett 0,3–0,7 meter tjockt kulturlager vars nedre delar visade tecken på att vara omrört, troligen ett äldre odlingsstadio med jordbruk. I schakt 1 påträffades en avfallsgrop med fynd av rödgods, glas, spik, ben och tegel. Intill gropen låg en husgrund bestående av en syllstensrad med grund som korsade schaktet i SSV-NNÖ riktning. I norra delen av schakt 2 påträffades ytterligare en husgrund bestående av en tre meter lång och en meter bred syllstensrad och stenpackning med SSV-NNÖ riktning och en meterstor rundad hörnsten i söder.

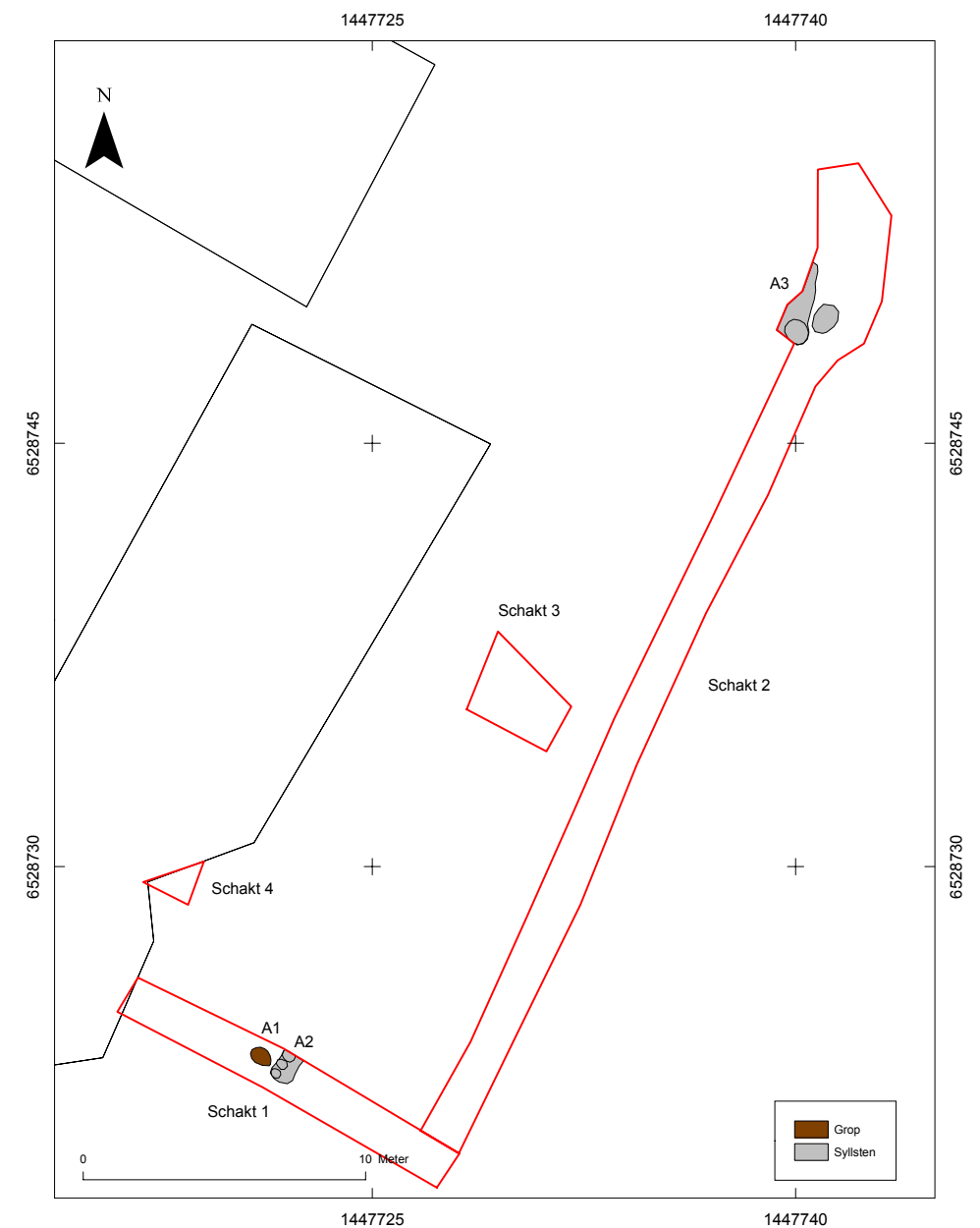
De påträffade husgrunderna har samma orientering som Klockargårdens nuvarande byggnader och fynden av bland annat rödgods, fajans och porslin tyder på en förmodad användningstid under 1700-talet. Vid den norra grunden gjordes ett märkligt fynd i form av en spetsnackig yxa från tidigneolitikum (den äldsta fasen av bondestenålder, cirka 4000–3200 f.Kr.) som medvetet placerats i grunden. I folktron vid denna tid benäm-

des stenyxor som åskviggas eller torviggas vilka man trodde nedföll vid varje åskslag och som tillskrevs stor kraft i flera hänseenden.

7.2.2 Andra fornlämningar

På kyrkogården vid Landskyrkan har brända ben, urnor och fragment av järnvapen påträffats vid flera tillfällen som visar att kyrkan föregåtts av ett järnåldersgravfält. Fynd av kvartsavslag och den ovannämnda stenyxan tyder på att en boplats från yngre stenålder kan ha föregått begravningsplatsen, vilket inte är osannolikt då de högre delarna av kullen runt kyrkan består av gruslager och utgör ett bra strandnära boplatssläge.

Figur 21. Den arkeologiska utredningen omfattade ytorna med röd avgränsning. Klockaregårdens nuvarande byggnader visas med svart kontur. Karta från UV Bergslagen, rapport 2009:6, s. 17 och 19.

8. Konsekvensbedömning

8.1 Analys av förslaget påverkan på riksintresset

Den föreslagna detaljplanen är belägen i den avgränsade delen av riksintresseområdets sydvästra del, väster om den tätbebyggda delen av Askersunds stadskärna. Den nuvarande antagna avgränsningen av riksintresset för kulturmiljövård omfattar ett större geografiskt område men intentionen tycks av undersökt material vara att riksintresseområdet ska omfatta det mindre område som tagits fram i det fördjupade underlaget från 2016.

Karaktären inom planområdet och de närbelägna byggnaderna utanför planområdet är en annan än den som präglar centrala Askersund. Byggnaderna har likheter vad gäller utformning och materialval med stadsbebyggelsen men de tre byggnadskropparna är ursprungligen placerade friliggande från varandra. Det sentida tillskottet av en glasveranda är höjdmässigt och hierarkiskt underordnad resterande ursprungliga byggnader. Den påverkar intrycket av friliggande byggnader marginellt och det går fortfarande att avläsa den övre halva våningen på byggnaderna samt den karaktäristiskt profilerade takfoten.

Den tillbyggnad som föreslås ansluter enligt förslaget till i nuläget två friliggande byggnadskroppar. Förslaget innefattar två våningar med både uteplats och pyramidformat tak. Fasadmaterialet framgår inte av ritningen men uppfattas som en blandning av stående panel och puts eller glas eller annat slätt material. En fasad med locklistpanel stämmer väl överens med riksintressets karaktär såväl som förslaget med spröjsat fönster.

Synligheten av byggnaden och den tilltänkta tillbyggnaden är begränsad från de flesta håll, särskilt sommartid när träden som omgärdar platsen är bladtäckta, men byggnaden är relativt synlig från hamnen väster om staden och från Sundsbron. Den föreslagna tillbyggnadens höjd och takutformning påverkar byggnadskropparnas fristående uttryck och medför därför en viss påverkan på den begränsade del av riksintresset som utgörs av fristående byggnader utanför stadskärnan. Karaktärsdraget är inte det som lyfts som värdebärande i riksintressets motiv- och värdetext eller i fördjupningen av riksintresseområdet, men uttrycket nämns i det fördjupade underlaget.

Sammantaget utgör tillbyggnaden en relativt liten förändring på en begränsad plats med begränsad synlighet. Den nuvarande bebyggelsen är inte lyft särskilt som värdebärande av riksintresseområdet och det innebär att förslaget bör ha begränsad påverkan på riksintresset för kulturmiljövård.

8.2 Analys av förslaget påverkan på fornlämningen

Den föreslagna detaljplanen är belägen inom den registrerade fornlämningens utbredning. Den tidigare arkeologiska undersökningen som utförts inom delar av planområdet visar att sannolikheten för fornlämningar i marken är hög. I första hand förväntas äldre delar av Klockarebacken från 1600-talet och framåt, men det är även möjligt att påträffa äldre förhistoriska lämningar.

Den föreslagna tillbyggnaden medför att markarbeten behöver genomföras inom ett mindre område där sannolikheten för fornlämningar är hög. Det innebär att eventuella fornlämningar på platsen behöver undersökas och tas bort inför eller i samband med anläggningsarbetet. Påverkan på fornlämningen bedöms ändå bli relativt begränsad genom att det rör sig om en relativt liten yta och lämningar som ligger dolda i marken.

8.3 Rekommendationer

Fastigheten är i detaljplan i nuläget belagd med prickad mark vilken tillstår att platsen inte ytterligare får bebyggas. Därtill lyfts byggnaderna som kulturhistoriskt värdefulla. Byggnaderna har karaktäristiska genom sin enkla och symmetriska utformning med sparsmakade dekorativa detaljer, främst genom takfoten och knutbrädornas avslut mot takfoten. Byggnadernas fristående placering är avvikande från stadens centrala bebyggelse men är typisk för den agrara och sakrala historien samt området runt landskyrkan.

Förslaget i två våningar medför att de äldre byggnaderna inte längre uppfattas som fristående och merparten av den profilerade takfoten försvinner från båda byggnadskropparna. Därför vore det att rekommendera en sammanbyggnad i en våning i likhet med den som gjorts mellan den västra och södra byggnadskroppen. Det medför att takfoten och byggnadernas höjd bevaras och byggnaderna kan fortsatt uppfattas som friliggande. Beläggs tillbyggnaden med ett flackare tak än det föreslagna pyramidformade blir tillbyggnaden mindre iögonfallande. Takmaterialet bör vara i rödmålad plåt av falsad eller bandtäckt typ eller i lertegel för att ge tillbyggnaden en insmältande karaktär.

Avseende fasad- och detaljmaterial på tillbyggnaden är det fördelaktigt om det speglar de befintliga byggnadernas utseende. Nuvarande utformning med rödmålad locklistpanel, spröjsade högsmala tvåluftsfönster, trädörrar och enkelt utformad grund i sten eller puts är mycket karaktäris-

tiska drag på platsen och bör inte utkonkurreras. Byggnaderna är relativt enkla och traditionellt utformade i sina material, kulörer och mindre utsmyckningar vid takfot och farstukvistar. Den avskalade och traditionella utformningen gör dem känsliga för förändring och även små ändringar kan därför få stor påverkan på byggnadernas sammanhållna karaktär. Utformningen av en eventuell tillbyggnad är därför viktig att anpassa till platsen genom framförallt val av material, kulörer, takform och eventuella utsmyckningar. Kulörerna på en tillbyggnad bör därför vara lika befintliga och materialvalen i övrigt bör vara desamma som befintliga byggnader för att inte överskugga de relativt sparsmakat utformade byggnaderna.

Eftersom planrådets byggnader tidigare har bedömts som kulturhistoriskt värdefulla kan de komma att påverkas av den planerade tillbyggnaden. Det är relevant att eventuella ändringar inom området görs på ett varsamt sätt i enlighet med 8 kap 17 § Plan- och bygglagen samt med hänsyn till 8 kap 13 § Plan- och bygglagen om kommunen bedömer det som relevant.

Ur fornlämningssynpunkt rekommenderas att undvika onödigt stora markingrepp för att minimera påverkan på fornlämningen och därmed även arkeologiska kostnader.

Enligt kulturmiljölagen ska den som genom bebyggelse eller på annat sätt vill ändra eller skada en fornlämning ansöka om tillstånd hos länsstyrelsen. Det är sannolikt att länsstyrelsen bifaller en sådan ansökan men som villkor ställer krav på en arkeologisk undersökning bekostad av utföraren av markföretaget för att dokumentera fornlämningen. Länsstyrelsen kan även besluta om en arkeologisk förundersökning för att få ett tillfredsställande underlag för prövningen. Det kan därför vara viktigt att samråda med länsstyrelsen eller ansöka om tillstånd till ingrepp i fornlämning i god tid för att undvika förseningar i processen.

Källförteckning

Litteratur

Askersunds kommun (2016). *Översiktsplan 2015-2025. Antagen 2016-02-29.*

Askersunds kommun (2022). *Fördjupning av översiktsplan för Norra Vättern. Antagandehandling.*

Länsstyrelsen Örebro län (2016). *Riksintressen södra Örebro län.*

Riksantikvarieämbetet (2014a). *Plattform Kultuhistorisk värdering och urval Grundläggande förhållningssätt för arbete med att definiera, värdera, prioritera och utveckla kulturarvet.* Rapport från Riksantikvarieämbetet, Stockholm.

Riksantikvarieämbetet (2014b). *Kulturmiljövårdens riksintressen enligt 3 kap. 6 § miljöbalken. Handbok. 2014-06-23.* Rapport från Riksantikvarieämbetet, Stockholm.

Riksantikvarieämbetet (2023). *Riksintressen för kulturmiljövården – Örebro län (T).*

Digitala källor

Kulturmiljöregistret (Fornsök), Riksantikvarieämbetet
<https://app.raa.se/open/fornsok/>

